

הרב חיים י. גולדויכט שליט"א
ראש ישיבת "כרם ביבנה"

חסד ורחמים

"גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן"
(ויקרא רבא פ' ל"ד)

עה"פ (שמות י"ג ד'): "היום אתם יוצאים בחדש האביב", כתב רש"י: "וכי לא היו יודעים באיזה חדש? אלא כך אמר להם: ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחודש שהוא כשר לצאת, לא חמה ולא צנה ולא גשמים, וכן הוא אומר: מוציא אסירים בכושרות, חדש שהוא כשר לצאת". (מכילתא פ' ט"ז). כל שומע תמה ומשתומם: יתרון אקלימו הנעים של חדש האביב שהינו הזמן אשר בו כשר לצאת, יתרון ניכר וברור הוא, אך האמנם בכך ניכרת מידת חסדו של הבורא המנהיג עולמו ברחמים ובחמלה?! האין בכל הניסים והנפלאות שביציאת מצרים חסד גדול לאין ערוך מההטבה המזערית שבחודש אביב?

האין בחסדים אלו להאפיל אורו ולצנן את חמימותו הנעימה של האביב? הלא החלפת מזגו של העם מעם עבדים לבני חורין חשובה עשרת מונים מהתיצבות מזג האויר שהיא בטלה ברוב חסדו שהרעיף עלינו. ולא היה לו לבחור להודיע חסדו לעם הנבחר אלא בנבחרים שבחסדו, שבהם ניכרת עצמת חסדו במלואה, ומה לו להזכיר מעלת כשרות האביב?! הלא דבר הוא?!

אכן דברים בגו, וגם חסד זה גדולה חשיבותו וראוי לתלות בו הזכרת חסדו הבורא, כדלהלן.

טובו של הבורא הנו אין סופי וכולל כל המידות הטובות. גם בנו, אומתו, הוטבעו אותן מידות נעלות והן המהוות אמת מידה לראוי להמנות על בני האומה ולהדבק בה, כמבואר בגמ' (יבמות ע"ט.): "שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים ביישנין וגומלי חסדים. רחמנים דכתיב 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך', ביישנין דכתיב 'בעבור תהיה יראתו על פניכם', גומלי חסדים דכתיב 'למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו'".

כל שאין בו שלושה סימנים אלו גם יחד אינו ראוי לידבק באומתנו וכל בן אומתנו נושא בקרבו את שלושתם.

ברם אל לנו לטעות וזכינו בזאת לשלש מתנות טובות ושונות שכל אחת קובעת ברכה לעצמה. לא הרי החסד כהרי הרחמים ולא הרי הרחמים כהרי

החסד, יש בזו מה שאין בזו ולהיפך. הרחמנות ברכה רבה בה. היכולת לראות ולהכיר צרת הזולת, לדאוג להשלמת חסרונו, לסעדו, לתמכו ולשמחו, וכן כל שאר פעולותינו המעמידות את מוכי הגורל החלכאים והמסכנים על רגליהם, כולן מתברכות מברכתה של מידה ברוכה זו המאפשרת קיומו של עולם בו נבראו נבראים מגוונים: עשירים ועניים, חזקים וחלשים, נותנים ומקבלים. הרחמנות היא המעוררת בנו את אותן נקיפות מצפון שלא יניחנו להעלים עינינו ולקפוץ ידינו לנוכח פושט היד ומכוחה נתיסר במוסר כליות אם נגרום רעה לסובל. כוחות אלו המקננים בלבנו לא יקיצו מתרדמתם אלא לכשנפגש בחסר הישע המשווע לעזרתנו, אז יתמלא לבנו חמלה ולא תשקוט רחמנותנו. האדם הרחמן תמיד נפעל מכוח מפעיל חיצוני ואין לו קיום עצמי. זאת ועוד, הרחמן כשנותן לאחר, מקבל ונהנה בעצמו מהשקטת מצפונו ושלוות נפשו וכדמצינו אנשים שלא יכשר בעיניהם להיטיב לבם בסעודה דשנה בטרם יקדימו ויפרישו חלק גם לעני הרעב, רק אז יערב עליהם מאכלם וישמח לבם, ויש שלא יזכו לכך עד שיתנו ביד נדיבה ויפזרו ממון רב כיאה וכיאות לעשירים במעמדם ומבלעדי זאת לא ישקוט מצפונם. אף אלו בכלל הרחמנים.

מידת החסד, נפרדת ושונה היא. זו נשגבה ומרוממת לאין ערוך מקודמתה. אין היא יודעת גבולות ואינה תלויה בנסיבות משתנות. שורשה ברצון להטיב, פורשת כנפים על עשירים כעניים, מתים כחיים, ואינה מסתיימת בנכונות לפזר ממון לאחרים אלא רותמת גם את הגוף לתרום חלקו. "מה חובתי ואעשה" היא מסגרת צרה ומעיקה לאיש החסד, הוא אינו זקוק לציווי וזרוז, וכל מהותו לפעול לפנים משורת הדין ולהרבות טובה וברכה. תכונתו הפנימית והעצמית אהבת הבריות ושמחתו בשמחתם. אלו מדרבנות, מאיצות בו לפעול ללא לאות להיטב ולהנעים לכל הנבראים.

ובזאת יבחן יתרון החסד על הרחמים:

שלא כרחמן הנשען על המסכן והנוזקק, להם יטה שכם למשענת, ובהעדרם ישקוט על שמריו, בעל החסד אינו מוגבל, וממשיך בהשפעת טובו לכל סביבותיו. אף כשיוותר לבדו עדיין מפעם בקרבו רצונו העז להוציא חסדו לפועל והוא רודף חסד ולא ישקוט עד שימצאהו. ועוד, אין הוא מסתפק גם בגבולות שמציב המקבל ומחשיבם לשיא חפצו ומאוויו, אלא ממשיך בהשפעת חסדו עד מיצוי כל דרכי ההטבה. על דרך משל, כשיציל טובע לא יחדל מהשתדלותו עד השבת אחרון כפתורי חליפתו, ולא ישעה להכרזותיו של הניצול המבטל ערך החליפה כולה ומסתפק בחייו שניתנו לו במתנה. כך דרכם של גומלי חסדים. סגולה יקרה זו הטבועה בבני אומתנו ירושה היא

לנו מאבי האומה אברהם, היושב פתח האוהל כחום היום, כשהחמה הוצאה מנרתיקה ובודאי חדלו כל הולכי דרכים, ואין דורש לחסדו, אך מידת חסדו עודנה מפעמת בקרבו והוא עסוק בחיפוש אורחים כי כל דרכו חסד, דרך אותה הוריש לבניו וחסכם לאורה. זוהי דרך ה'.

כעת לא תקשה הקושיה בה פתחנו. אכן הנוהג בחסדו כל דור הפליא חסדו עם דור זה של יוצאי מצרים, חסדים נפלאים ועצומים לאין ערוך ממוזג אויר נעים. אך אבן הבוחן שפעולותיו אינם רחמים גרידא אלא כולן חסד טהור היא דוקא בכך שלא פסח גם על הפרטים השוליים. אותם "פכים קטנים" שלא נשכחו הם הפרט שיצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו. הן לנו היה די בהצלת גופותינו ופריקת עול המשעבד, ועל עשותו באויבנו שפטים נכריז דיינו, ומה לנו ולטיבו ולטובו של מזג האויר? ! אך טבע הטוב להטיב וחסד ה' מסובבנו עד בלי די. מרוב חיבתנו מודיענו שכשר בעיניו להוציאנו בחודש שכשר לצאת בו, לא חמה ולא צינה. אותה טובה שאינה נובעת מרחמים אלא מחסד היא המגלה שכל הניסים שנעשו עמנו שורשם בחסד.

בזאת יודע כי נפלינו מכל העם אשר על פני האדמה, ומצאנו חן בעיניו.

מעתה יאיר אור חדש על מדרש אחר, השוטח בפנינו את חסדיו של הלל הזקן. איתא בויקרא רבה (פ' ל"ד אות ג'): "גומל נפשו איש חסד" זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עם, אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא (-אורח בבית), אמרו לו כל יום אית לך אכסניא? אמר להם והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא הוא בגו גופא, (-ונפש אינה אורחת בתוך הגוף?) יומא דין היא הכא למחר לית היא הכא (-היום היא כאן, מחר אין היא כאן!) מעבר למבט השטחי בו התחדש לנו שגם דאגה לצריכים הפרטיים היא חסד, נחשף על פי דרכו רובד עמוק ומחודש.

הלל הוא מהצדיקים העליונים המלאים חסד, כל כולו אהבת הכלל ודאגה לטובתם. לא איש כהלל ירדוף אחר צרכיו שלו. אין גם צורך לרחם עליו הוא לא מרגיש חסר בהעדרם של אלו. רדיפת החסד ממלאת ומאירה את כל ישותו, והדאגה לעצמו היתה נדחית לטובת הכלל אלמלא חידוש זה שלימד לתלמידיו: גומל נפשו איש חסד. איש חסד אמיתי היודע בנפשו שכל חפצה - הטבת הזולת ואינה מבקשת לעצמה ולא כלום, אינו ירא ממיעוט חסד שבדאגה לקיומה שלה. גם כשיאכל לשובע נפשו ממשיך הוא את פעולת החסד עם נפשו שלו שהאכילה חיונית לקיומה. אדרבא באכילתו מתגלה שכל מעשיו לא נובעים מפניות אישיות, ואפילו לא מרחמים עצמיים שאינם מנת חלקו, אלא כולם מודרכים ומוארים באור החסד הטהור, דרגה שרק בה גם

אכילתו נקיה מתאווה חומרית וממילא שהיא עצמה חסד טהור. הלל הוא שמלמדנו: "הוי מתלמידי של אהרון... אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". האוהב את הבריות ורוצה בטובתם לא יסתפק בכל הטבותיו אם לא יכללו גם את קרבן לתורה. תורה חסרת מה קנית. המנחיל תורתו לאחרים עליו יאמר: "תורת חסד על לשונה", תורה ללמדה זו היא תורה של חסד (סוכה מ"ט:).

אך יש מדרגה למעלה ממנה: "אמר ר"ל כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר 'ואת הנפש אשר עשו בחרין' (סנהדרין צ"ט:).

המלמד את חבירו שהוא חכם כמותו לא נחשב בשביל זה שעשאו. אף כשמדובר בתלמיד ישיבה שעודנו בתחילת דרכו הרי בן תורה הוא ומחפש להשתלם ולהתקדם בהשגותיו בתורה, ודיינו במעט רחמים כדי שלא נוכל להמנע מללמדו ולהשלים חפצו. משא"כ במלמד "בן חבירו", כל לימוד נוסף מהוה נדבך ביסודות בנין נפשו וקישורה לתורה והמלמד עושה נפשות, הופך נפש הרחוקה מתורה וקדושה שאינה מכירה ודורשת עומק רוחני, לנפש שלמה התובעת השלמת יעודה האמיתי. זהו החסד בשיאו. המלמד הרי הוא מתלמידיהם של אברהם אבינו ואהרן. כאברהם שבעודו בחרן עושה נפשות - מגייר את האנשים, אותם גויים שלא טעמו טעם אמונה ולא הרגישו וידעו בחסרונה ובודאי לא בקשו ורצו בה. לרחם עליהם אין צורך. אך מידת החסד פורשת כנפיה גם עליהם ואברהם מכניסם אל תחת כנפי השכינה. וכאהרן המקרב את הבריות לתורה - אותם הרחוקים מתורה שלא באו בשעריה ואינם מרגישים בחסרונה, גם אלו לא ידחו ואיש החסד יאספם ויוסיפם לקהל דורשי ה' המכירים ונהנים מתורתו.

העוסק בחינוך הנוצר ומנחיל לו ערכי תורה ואמונה, המתמודד עם לבטיו, המקרבן לתורה בנועם ובאהבה, כל עולמו ותורתו חסד.

כזה היה גם הלל שלנו ז"ל. כבר כתלמיד ואברך בשיבתנו התבלט ופעל כאיש חסד, ונועם ורחן היו נסוכים על כל מעשיו. גם לימודו היה בבחינת "תורת חסד", ובו הכשיר עצמו לקראת עתידו כמחנך ומנחיל התורה לנוער ולדור הבא, משימה שהחל בה ולא זכה להמשיכה בעולמנו זה. על שכמותו דרשו חז"ל: "כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה" (ב"מ פ"ה:).